

”נשימה נא שקים במתנינו וחבלים בראשנו...”

(מל"א כ לא)

במל"א כ לא-לג מסופר על תגובת הארמים לתבוסתם על-ידי צבא ישראל במערכה שיוזמו באזור אפק. "ויאמרו אליו [אל בן-הדד] עבדיו הנה נא שמענו כי מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם, נשימה נא שקים במתנינו וחבלים בראשנו ונצא אל מלך ישראל אולי יחיה את נפשך". שרי ארם מביאים את מלכם להכרה כי אכן הוא הובס בקרב, אבל כדאי לנסות להציל את מה שניתן להציל, את החיים, שכן על-פי השמועה מלכי ישראל הם מלכי חסד.¹ לא נאמר מה הייתה תשובת בן-הדד לתכנית שריו, אך מהמשך סיפור המעשה מתברר שהמלך קיבל את הצעתם, והם ביצעו את המשימה "ויחגרו שקים במתניהם וחבלים בראשיהם ויבאו אל מלך ישראל ויאמרו: עבדך [your vassal] בן-הדד אמר תחי נא נפשי...". המספר מתאר שני סמלים שבהם השתמשו אנשי המשלחת: חגירת שקים במתניים וחבלים (קשורים) בראש.

חגירת שק על המתניים, היינו קשירת שק כחגורה, היא דרך לבוש המבטאת בדרך כלל, בספרות המקראית, אות לאבל עמוק: ביטוי **לאבל אישי** על צרה, אסון שבא על אדם, כמו למשל כשחשב יעקב שבנו יוסף נטרף, נאמר: "ויקרע יעקב שמלתיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים" (ברי' לז לד). ויש שהיא ביטוי לאבל על אסון לאומי – שעבוד ארץ, תבוסה במלחמה, כדברי הנביא: "על זאת חגרו שקים ספדו והילילו" (יר' ד ח); "בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר, אבל יחיד עשי לך" (יר' ו כו); "לבכי ולמספד... ולקרח ולחגר שק" (ישי כב יב); וכדברי דוד לאחר מותו של אבנר: "קרעו בגדיכם וחגרו שקים וספדו לאבנר" (שמי"ב ג לא).² פעמים חוגרים שק כדי להשתתף במסע התעוררות

1. "חסד" קשור בהצלת נפשות בהקשר של פרקנו, כדברי שרי ארם: "אולי יחיה את נפשך" (מל"א כ לא). ני גליק סבור, שחסד זה שייך לקשרים בין שליט לבין נתין. הוא מבאר "למלכי ישראל יצא שם שהם עושים חסד לזכאים לכך", N. Glueck, *Hesed in the Bible* (trans. by A. Gottschalk), Cincinnati, 1967, pp. 36, 51.

ראה גם ש' בנדור, "משמעותו ובית גידולו של חסד במקרא", שנתון למקרא ולחקר המזרח הקדום, י (תשמ"ו-תשמ"ט), עמ' 47-59. פירוש זה מבוסס על ההנחה שחסד הוא דבר שנרכש בזכות, כמו למשל בשמי"ב י ב: "ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון בן נחש כאשר עשה אביו עמדי חסד, וישלח דוד לנחמו ביד עבדיו... ויבאו עבדי דוד ארץ בני עמון". אך למעשה, לפי פרשתנו, מלך ישראל עושה חסד לאדם שלא רכש לו זכות לכך. לפי ההקשר כאן, החסד שמצפים ממלך ישראל הוא חנינות אדם שחייב מיתה, שהרי צפוי היה שאחאב יהרוג את בן-הדד. ולכן יש לפרש את החסד כאן כמעשה לפני משורת הדין (א' זרון, "משמעות המלה 'חסד' כלשון חולי", הצבי ישראל: אסופת מחקרים במקרא לזכרם של ישראל וצבי ברוידא, אוניברסיטת תל-אביב, עמ' 105-127).

מקור המידע המוקדם יכול להיות גם בשימוש ב"תואר מפארי" ישראלי, כפי שידוע על תאריס אשוריים המפארים מלך כמו *ēpis tābtī* (עושה טובה); *ēpis usāti* (עושה חסד) ראה: מי וייפלד, "הברית והחסד", המונחים וגלגולי התפתחותם בישראל ובעולם העתיק", לשוננו לו (תשל"ב), עמ' 105-85.

2. ראה עוד למשל: ישי ג כד; ירי' מט ג; יואל א ח; עמי' ח י; איכה ב י, ועוד.

בטרם בא אסון לאומי, והוא סמל הכנעה ותחנונים למען הסר רוע הגזירה ושינוי המצב לטובה, כמו למשל לאחר נבואת אליהו על בית אחאב נכנע המלך "ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום. וישכב בשק... הראית כי נכנע אחאב מלפני" (מל"א כא כז-כט); אנשי נינוה, כאשר שמעו על הפורענות שעלולה הייתה לבוא על עירם "ויקראו צום וילבשו שקים... ויתכסו שקים וישבו איש מדרכו הרעה... מי יודע ישוב ונחם האלהים..." (יונה ג ה-ט); גם מרדכי זועק בתפילה ולובש שק להסרת רוע הגזרה (אס"ד א-ג).³

אולם בהקשר של הפרשה הנידונה הופעת שרי ארם **חגורי שק סימלה את רצונם להיכנע**, להביע כניעה או נכונות להיות שבויים ולקבל את תנאיו של המנצח – אחאב מלך ישראל. לפני המלחמה מלך ארם "חגר חרבי" והתכוון למלחמה כגיבור,⁴ ואף התרברב והיה בטוח בניצחונו, ועל-כך אמר לו אחאב "אל יתהלל חוגר כמפתח" (מל"א כ יא), ואכן לאחר המלחמה שריו-שליחיו של בן-הדד פיתחו את החרב, אבל לא אזרו שמחה, אלא דווקא להיפך, חגרו (קשרו למתניהם) לבוש שק כסמל של כניעה למלך ישראל.

הסמל השני, **חבלים בראש**, הוא מנהג שלא מצאנו במקרא, ולכן ניסו הפרשנים לפרש נהוג זה על פי הקשרו בענייננו. יוסף בן מתתיהו כותב ששרי בן-הדד "לבשו שקים וקשרו חבלים סביב לראשם, כי כך היה דרכם של הסורים [=ארמיים] בימים קדומים [בבואם] להתחנן."⁵ אברבנאל מפרש: "והנה היו השקים במתניהם כדרך שבויי מלחמה, והחבלים בראשיהם – מוכנים להיתלות בהם. וכאילו אמרו בזה: אדנינו המלך היננו שבויי חרבך, וראויים אנחנו שתצווה לתלות את ראשנו, בחבלים הללו, אם לא מפני היותך מלך חסדי".

אין זה סביר להניח שהחבלים בראש מעידים על תלייה בהקשר זה. קשה גם למצוא קשר בין חבלים בראש לבין תחנונים. לעומת אלה סבור ר' משה יצחק אשכנזי, שהחבלים הם סמל "כעבדים, שמביאים אותם למכור ונותנים חבלים על צוארם למשכם כבהמות".⁷

אכן נראה, שחבלים בראש פירושו למעשה **חבלים סביב הצוואר**. בהקשר התיאור בספורנו, סביר להניח, שהחבלים הקשורים סביב לצווארם של נציגי מלך ארם **מביעים נכונות לכניעה ולשבי**. הם מוכנים להיות אסירים של אחאב ובלבד שיחיה את נפש מלכם ונפש הנותרים ממלחמת אפק. תפיסה זו עולה מכתובים אחדים במקרא, מהאיקונוגרפיה של המזרח הקדום ומתיאור שבי אויב בכתובת אשורית.

במקרא מוצאים תיאורים של הובלת שבויים הקשורים באביזרים שונים המתוברים לראש (גולגולת) השבוי. האביזרים הם חח (=טבעת) ומתג, ויש שחבלים קשורים לחח ולמתג.⁸ ישעיהו ניבא על סנחריב כי הוא יובל בעל כורחו חזרה לארצו בלי שישלים את

3. השווה יש' לו א; דני ט ג.
 4. השווה שמ"א כה יג; תהי' מה ד.
 5. חבל הוא חוט עבה קלוע מחוטים רבים, והוא שימש על פי האזכורים במקרא בתפקידים שונים. למשל השתמשו בו למשיכת אדם (יר' לח יג); לקשירת אדם לשם מאסרו (יר' לח ו) ועוד.
 6. קדמוניות היהודים, ח"ב (מתרגם ועורך: אברהם שליט), גבעתיים-רמת-גן 1967, עמ' 307.
 7. ר' משה יצחק אשכנזי טרסקי, פרשן שחי באיטליה (1821-1898), הושפע משד"ל. ראה בפירושו "הואיל משה", גוריציא 1870, עמ' 252.
 8. מתג – בארמית מתגא, שהוא יתד מתכת, המחובר לחבל, ושמים אותו בפי הבהמה כדי להטותה לצדדים, כדברי החכם: "שוט לסוס מתג לחמור" (משי' כו א).

משימתו לכבוש את ירושלים "ושמתי חחי [את טבעתי] באפך [כאדם הנותן באפה של בהמת העבודה שלו טבעת ואליה קושר חבל כדי לאחוז בה, למשוך אותה ולהנהיגה] ומתגי [אשים] בשפתיך [כאדם השם מתג בפי הבהמה כדי להפנותה בדרך שהוא רוצה להובילה] והשיבותיך בדרך אשר באת בה" (מליב יט כח; ישי לו כט).⁹ יחזקאל בקינתו על גורל מלכות יהודה (יט) מתאר במשל את הכפיר הראשון (בנמשל – יהואחז בן יאשיהו) שנתפש, נאסר והוגלה למצרים (על-ידי פרעה נכה): "בשחתם נתפס **ויבאוהו בחחים אל ארץ מצרים**" (יט ד). והשווה מליב כג לב-לג; ירי כב י-יב), ובהמשך הקינה הוא מקוֹן על הכפיר השני (צדקיהו), שגם הוא נתפס בשחת, נאסר והוגלה לבבל: "ויתנהו [הבבלים] בסוגר [סד המוטל על הצוואר Sigaru באכדית] **בחחים ויבאוהו אל מלך בבל**" (שם ט). הובלת שני הכפירים מארצם לגולה מתוארת כהובלה בחח.

בנבואתו של יחזקאל על גוג "נשיא ראש משך ותבל" מבטיח הנביא כי ה' ימשוך אותו בחחים אל מחוץ לארצו: "ונתתי חחים בלחיך, והוצאתי אותך ואת כל חילך..." (לה ד). בדברי הימים ב לג יא מתוארות לכידתו של מנשה מלך יהודה בידי מלך אשור (אשורבניפל) והובלתו לבבל תיאור דומה: "וילכדו את מנשה **בחחים, ויאסרוהו בנחשתים** [כבלי נחושת, שלשלאות] **ויוליכוהו בבבל**".¹⁰ שימת החח באף והמתג בשפתיים והובלתם של אנשים בחבל הקשור אליהם מסמלים את הכנעת האויב ושעבודו כדרך שליטת האדם ובבהמה.

התיאורים שבמקרא דומים למה שמוצאים בתבליטים מן המזרח הקדום. בתבליטים נראים אויבים (ולעתים גם מלכים) נכנעים בפני המלך המנצח ומובלים מארצם, וכן בתיאור לקיחת שבויים בכתובות אשוריות.¹¹ כך למשל רואים בתבליט מארמונו של סרגון השני מלך אשור (721-705 לפנה"ס) מחיורסבד שימוש בחחים בלחיים של אויבים נכנעים.¹² בקטע העליון של "אובליסק השבור", שנמצא בנינוה, זומנו המשוער הוא המאה העשירית לפנה"ס, נראה מלך אשורי, שזהותו אינה ידועה, והוא אוחז **בחבל המחובר בטבעות לאפיהם של אויבים נכנעים**.¹³ בתבליט שומרי חקוק בסלע, בזוהב, בהרי זגרוס, מסוף האלף השלישי לפנה"ס, נראית האלה אשתר או איננה מובילה שבוי עירום בחח שבאפו.¹⁴ בלוח מצרי מסוף האלף הרביעי לפנה"ס, נראה פרעה בדמות ציפור (למעלה משמאל) שציפורניה מחזיקות בחח הנותן באפו של אויב מנוצח.¹⁵ בתבליט אשורי שנמצא בתל-זינגירלי (היא ממלכת שמאל, ממלכה ששכנה באזור שבדרום תורכיה של היום, לרגלי להר האמנוס) נראה אסרחדון מלך אשור (681-669)

9. בדימוי מעין זה משתמש ישעיהו בנבואה אחרת בפרק ל כח.
10. השווה תהי קמט ח: "לאסר מלכיהם בזקים, ונכבדיהם בכבלי ברזל".
11. ראה ב' עודד, "דרכי הביצוע של הגליות המוניות באמפריה האשורית", שנתון למקרא ולחקר המזרח הקדום, ב (תשל"ז), עמ' 181-187, JNES, ; I. Gelb, "Prisoners of War in Early Mesopotamia", JNES, ; 32 (1973), p. 86.
12. ראה ו' קלר, התנייד כהסטוריה, הוצאת מחברות לספרות, תל-אביב תשכ"ה, אחרי עמ' 272; עולם התנייד, יחזקאל (גרשון ברין – עורך), תל-אביב 1984, עמ' 193. וראה להלן תמונה מס' 1.
13. המוזיאון הבריטי, מס' 118898. ראה עולם התנייד, יחזקאל, עמ' 195. וכן J.B. Pritchard, *The Ancient Near East in Pictures Relating to the Old Testament*, Princeton 1969, pl. 440 וראה להלן תמונה מס' 2.
14. ראה ANEP, תמונה מס' 524; עולם התנייד, ישעיה, עמ' 184. על הכתובת שבתבליט ראה G.R. Barton, *The Royal Inscriptions of Sumer and Akkad*, New Haven 1929, pp. 150-151 וראה להלן תמונה מס' 3.
15. ראה עולם התנייד, עמ' 185, ANEP, תמונה 296. וראה להלן תמונה מס' 4.

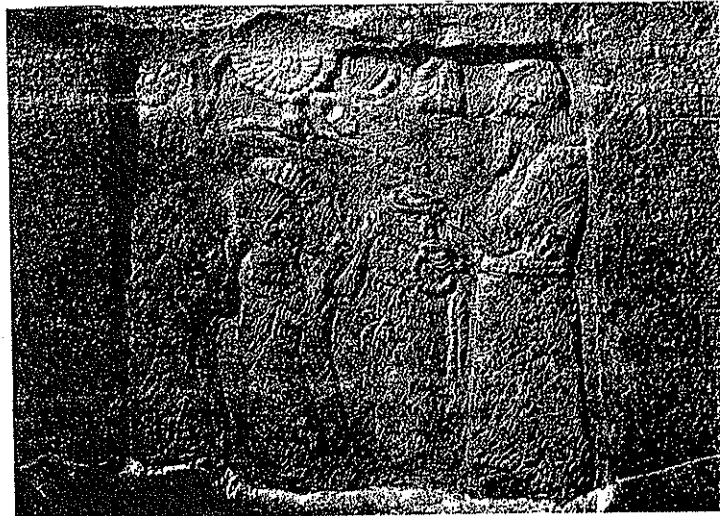
מחזיק בידו חבלים הקשורים לראשיהם של השבויים. בשפתי של אחד השבויים נראה תח. ¹⁶ בתבליט שנמצא במקדש כרנך מתואר נצחוננו של פרעה סתי הראשון (סוף המאה הארבע עשרה לפנה"ס) על יושבי כנען. מימין נראה פרעה, כשהוא נושא בידו שני שבויים כפותים ומוליך בחבל שני שבויים נוספים. ¹⁷ בתבליט שנמצא במקדשו הגדול של רעמסס השלישי במדינת הבו נראים שבויים מעמים שונים מובלים בחבל הקשור לצווארם. ¹⁸ באחת מכתובות אשורבניפל מלך אשור (627-668) הוא מתאר את מה שעשה לאויבו כאשר שבה אותו: "בפקודת האל אשור ואשתר **רצעתי** [נקבתי] **את לחיינו ברומח החד, נשקי האישי ... שמתני על לסתו** [בפיו] **את החח, קשרתי סביב צווארו רצועה של כלב** ואילצתי אותו לשמור ליד שער המזרח של העיר נינוה. [מאוחר יותר] ריחמתי עליו ונתתי לו את חייו כדי שישבח את אשור ואשתר האלים הגדולים, אדניי". ¹⁹

נראה אפוא, שהחבלים בראש הם סימן לנכונות להיות שבויים, עבדים, נתינים, ובלבד שיישארו בחיים. עניין זה מזכיר את סיפור יוסף. כאשר נמצא הגביע באמתחת בנימין, האחים קורעים את שמלותיהם ומביעים את עמדתם "הננו **עבדים לאדני** גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו" (בר' מד יד, טז), ובלבד שהמלך ישאיר אותם בחיים.

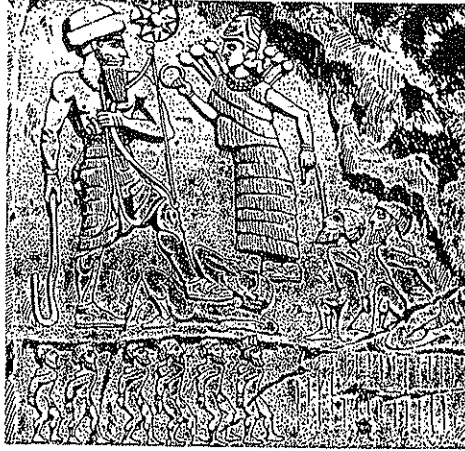
16. ראה ANEP, תמונה 447. וראה להלן תמונה מס' 5.
17. ANEP, תמונות 323, 325; פני עולם המקרא, ב, (ב' מזר – עורך), תל-אביב תשל"ב, עמ' 67. וראה להלן תמונה מס' 6.
18. ANEP, 99-100, Pls. II, Medinet Habu, Taf. 150; W. Wreszinski, Atlas, II, וראה להלן תמונה מס' 7.
19. מתוך תיאור מלחמותיו של אשורבניפל נגד הערבים, כפי שמתואר בגלילראסאם, לוח IX, ראה תרגום התעודה לאנגלית J.B. Pritchard, *The Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Princeton 1969, p. 300a.

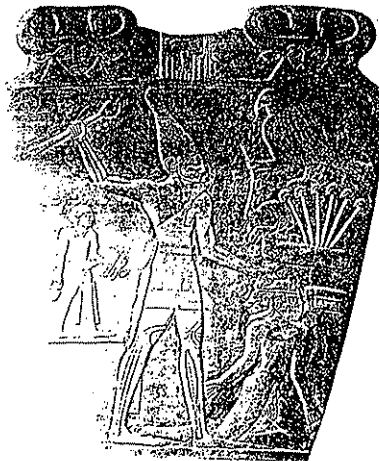
תמונה 1 – רישום על-פי תבליט מארמונו של סרגון השני מלך אשור (721-705 לפנה"ס) מח'ורסבד (כ־20 ק"מ מצפון מזרח לנינוה, הבירה החדשה שבנה המלך ונקראה דור שֶרְכִין). המלך נראה מחזיק בחבלים המושחלים לחחים (טבעות) שבשפה העליונה של האויבים. על-פי לבושי השבויים הם אנשים מכובדים.

תמונה 2 – הקטע העליון של "האובליסק השבור", שנתגלה בנינוה, וזמנו המשוער המאה העשירית לפנה"ס. מימין עומד מלך אשורי שזהותו אינה ידועה, והוא אוחז בחבל המחובר בטבעות לאפיהם של אויבים נכנעים (מלכים?). למעלה: גלגל החמה ושתי ידיים היוצאות ממנו: האחת מברכת את המלך, והשנייה מגישה לו קשת.

תמונה 3 – רישום על-פי תבליט שומרי חקוק בסלע, מתאר חגיגת נצחון של אנובניני מלך לולו. האלה אשתר או איננה לבושה בחלוק ארוך. בידה השמאלית מחזיקה חבל קשור לשבוי עירום המובל ורח באפו. אחריו שבוי נוסף. ידה הימנית מושטת אל המלך אנובניני, העומד לפניה כשרגלו האחת דורכת על גופו של שבוי עירום. סוף האלף השלישי בימי נארם-סין.

תמונה 4 – בלוח ציפחה לשחיקה מצרי מסוף האלף הרביעי לפנה"ס נראה פרעה נערמר – המלך הראשון מן השושלת הראשונה במצרים המאוחדת (העליונה והתחתונה) – בדמות ציפור (למעלה מימין), שציפורניה מחזיקות בחבל המחובר בחח הנתון באפו של אויב מנוצח. על-פי הדמות נראה שהיא מסמלת מדינה אשורית כבושה תחת שלטונו. הכובש יושב על שישה פרחי לוטוס. המלך נערמר, הנראה בתבליט, חובש כתר שמאפיין את מצרים העליונה ולובש חצאית מקושטת שאליה מחובר זנב חיה, והוא מייסר אסיר הכורע לפניו. האסיר עטור זקן, שערו קשה וסבוכ, והמלך מחזיק בשעריו. האסיר שייך למחוז הדלתא. בצד העליון משני צידי הלוח שני ראשי תור (אלת האהבה והשמחה במצרים הקדומה, ראשה ראש פרה) ושם של המלך נערמר נמצא על חזית הארמון.

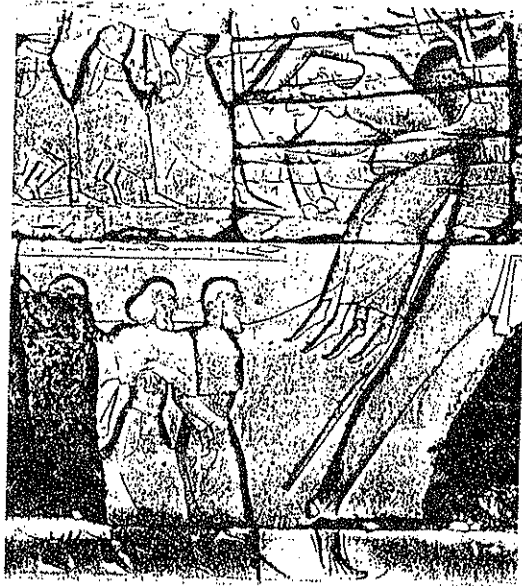

תמונה מ' 5 – האסטילה (אבן זיכרון) של אסרחדון
(לפניו פרעה תרהקה ממצרים ובעל מגבל)

המלך אסרחדון (669-680) לפנה"ס מחזיק שני שבויים מלכותיים מתל-זינג'ירלי. המלך עומד כשפניו מופנות אל צלמי אלוהיו. הוא מחזיק בידו הימנית המורמת גביע (?) ובידו השמאלית שרביט וחבלים. לראשו של המלך כובע-מלכים אשורי מעוטר בכוכבים, ולאוזנו עגיל. המלך לבוש בגד ארוך ורקום, המסתיים בגדילים=ציציות. המלך הוא בעל זקן ושפם מלאים מסולסלים, מעובדים ומטופחים וארוכים. נעליו קשורות בשרוכים בהצלבה עד חלקם העליון. בחלק העליון של התבליט ישנן אלהויות, כשכל אלוה רוכב על חיה. הכוכב – הוא סמל של האלה אשתר. חצי הסהר – סמלו של האל סין. נקודות – סמל אלי הגורל. הכנפיים – עטרת האלים, מסמל האל אנו.

השבויים: השבוי הראשון הנמוך בקומתו, נראה כשטבעת סביב שפתיו ונחושתיים. יש לו דפוס של כושי – על מצחו צפע השלטון (תבנית נחש עטרת מלכי מצרים הקדומים). הוא מייצג כנראה את תרהקה מלך מצרים וכוש, או את בנו אשנארו. שניהם הוזכרו בטקסט ונחקקו על תבליט. השבוי השני תופש בזקנו, לובש כובע, בגד ארוך המגיע עד הקרסוליים. ייתכן שזהו בעל (Balu) מלך צור. הוא גבה קומה. החבלים שביד המלך נועדו לאבטחו מפני השבויים. השרביט הינו סמל המלכות שניתן למלך בטקס הכתרתו.

לגבי השבוי – הטבעת והנחושתיים נועדו למנוע את בריחתו. בכך מאבטח המלך את עצמו, שמא השבוי יהרגנו או שמא יברח (השווה שופטים טז כא; מל"ב כה ז). כאן אין למלך ליווי מלכותי והגנתי, אך צורת תבליט זו באה לפארו כנראה. כוחו עשה את החיל הזה. ידיהם של השבויים מביעים כניעה ובקשת תחנונים.
על גבי האסטילה כתובת ארוכה. תרגום לאנגלית: ANET, עמ' 293.

תמונה 6 – התבליט מתאר את ניצחוננו של פרעה סתי הראשון (תחילת המאה השלוש־עשרה לפנה״ס 1279-1291) על יושבי כנען. מימין נראה פרעה כענק הצועד אחרי מרכבתו, והוא נושא בידיו שני שבויים סורים-כנענים כפותים, ומוליך בחבל שני שבויים נוספים.

תמונה 7 – שבויים של רעמסס השלישי (המחצית הראשונה של המאה השנים־עשרה). בחלק המוצג של התבליט חמישה שבויים מעממים שונים ששבה המלך המצרי במסעו הצבאי לארץ אמורו. על־פי דיוקנם, הראשון משמאל הוא לובי, לידו דמות של שמי מארץ־ישראל או סוריה, לידו חתי, לידו דמות מגויי הים, והחמישי הוא דמות שמית נוספת. ידי השבויים כבולות בדרכי כבילה שונות. השבויים קשורים זה לזה צוואר אל צוואר בחבל ומובלים בשירה.